

EYAL GINIO • Osmanlı Yenilgi Kültürü

EYAL GINIO İsrail'de Kudüs İbrani Üniversitesi, İslâm ve Ortadoğu Çalışmaları Bölümünde doçent doktordur. Ayrıca Disiplinlerarası "AMIRIM" programının başındadır ve aynı üniversitenin Asya ve Afrika Çalışmaları Enstitüsü'ndeki Türkiye Çalışmaları Forumu'nun müdürüdür. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinin toplumsal ve kültürel tarihi üzerine çalışmalar yapmaktadır ve Balkan Savaşları'nın bu çalışmalarda önemli bir yeri vardır (1912-1913).

The Ottoman Culture of Defeat. The Balkan Wars and their Aftermath

© 2016 Eyal Ginio

Bu kitabın yayın hakları ONK Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
C. Hurst & Co. (Publisher) Ltd.'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 3154 • Tarih Dizisi 161

ISBN-13: 978-975-05-3305-1

© 2022 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

1. Baskı 2022, İstanbul

EDITÖR Aybars Yanık

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Osmanlı askerleri esir alınırken, İvranye
(www.lostbulgaria.com izniyle)

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadag, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

EYAL GINIO

Osmanlı Yenilgi Kültürü

Balkan Savaşları ve Sonrası

*The Ottoman Culture of Defeat
The Balkan Wars and their Aftermath*

ÇEVİREN *Cumhur Atay*

*Sevgili babam Gabriel Gino'nun anısına.
Huzur içinde uyusun...
(1926-2022)*

İÇİNDEKİLER

KISALTIMA LİSTESİ.....	11
HARF, TARİH VE İSİM ÇEVİRİLERİ HAKKINDA NOTLAR.....	13
ÖNSÖZ.....	15
GİRİŞ	
OSMANLI TOPLUMU, BALKAN SAVAŞLARI VE YENİLGİ	21
1 BALKAN SAVAŞLARI VE OSMANLI TOPLUMU KUTLAMADAN YENİLGİYE DOĞRU ÇARPICI DEĞİŞİM	55
2 BALKAN SAVAŞLARI VE OSMANLI YENİLGİ KÜLTÜRÜNÜN ŞEKİLLENMESİ	121
3 DİRİLİŞ, İNTİKAM VE NAMUSU KURTARMAK	179
4 OSMANLI YENİLGİ YAZININDA ÇOCUKLAR SAVAŞ KURBANLARINDAN GELECEĞİN YURTTAŞ ASKERLERİNE	229
5 MİLLİ EKONOMİ PROJESİ “İÇ” DÜŞMANIN KOVULMASI	273

6 OSMANLI GEÇMİŞİNİN ÖVÜLMESİ, İKİNCİ BALKAN SAVAŞI ZAFERİ VE EDİRNE'NİN GERİ ALINMASI	
MİLLETİN YENİDEN DOĞUŞUNU MÜJDELEMELİK.....	333

SONUÇ	
BALKAN SAVAŞLARI'NDAKİ YENİLGİ VE BUNUN MİRASI.....	385

KAYNAKÇA.....	401
DİZİN.....	427

Balkanlar bölgesi.

Balkan savaşları.

KISALTIMA LİSTESİ

AHR	<i>American Historical Review</i>
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
İTC	İttihad ve Terakki Cemiyeti
IJMES	<i>International Journal of Middle East Studies</i>
MES	<i>Middle Eastern Studies</i>
RMMM	<i>Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée</i>

HARF, TARİH VE İSİM ÇEVİRİLERİ HAKKINDA NOTLAR

Osmanlı Türkçesi

Osmanlı Türkçesi kelimeler genel olarak *New Redhouse Türkçe-İngilizce Sözlük*'te (12. Baskı, İstanbul: Redhouse Press, 1991) kullanılan sisteme göre Latin harfleriyle belirtilmiştir. Ancak *d* ve *b*'leri, modern Türkçede yerlerini sırasıyla *t* ve *p*'ye bıraktığı hallerde bile orijinal Osmanlı Türkçesinde olduğu gibi bıraktım. O nedenle *Ahmet Cevat* değil, *Ahmed Cevad* kullanılmıştır.

Arapça ve İbranice

Arapça için tam bir transliterasyon uygulaması tercih edilmemiş, alt noktalamar ve sessizler kullanılmamıştır. Alt noktalamar ve sessizler atlanmıştır. Sadece *hamza* (◌ْ), *'ayn* (◌َ) ve seslilerin üzerindeki uzatma işaretleri belirtilmiştir. Aynı ilkeyi yalnızca *aleph* ve *'ayin* belirterek İbraniceden birkaç çevri için kullandım. Bu uygulamaların metnin kolay anlaşılır olmasını sağlayacağı umulmuştur.

Yahudi İspanyolcası (Ladino)

İkinci Dünya Savaşı'na kadar Yahudi İspanyolcası yayınların çoğu İbranicenin Raşi harflerini kullanmıştır. Bu kitapta Yahudi İspanyolcası kelimeler Avner Perez ve Gladys Pimienta'nın *Dikcionario Amplio Judeo-espanyol-Ebreo: Lashon me-Aspamia*'da (Maale Adumim: Safarad, 2007) kullanılan sisteme göre Latin harfleriyle verilmiştir.

Tarihler

Döneme ait tarihler -arşiv kaynakları, gazete ve kitaplar dışında- Jül-yen takvimine dayanan ama Muhammed Peygamber'in Mekke'den Medine'ye göç etmesi (*hicret*) ile başlayan Osmanlı'nın Rumî güneş takvimi tarihi önce gelecek şekilde Gregoryen takvimi tarihiyle bir-likte verilmiştir. Örneğin 29 Ekim (Rumî)/11 Kasım 1912 (Miladi).

İsimler

Türkçe yayınlarda yer alan kişilerin isimleri Türk isimleri olarak çev-rilirken, Arapça yayınlarda yer alanların isimleri Arapçadaki gibi çev-rilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin başlangıcında Müslüman yurttaşlar 1934 Soyadı Ka-nunu'nun uygulanmasıyla zorunlu kılınmadan önce nadiren soya-dı kullanıyordu. O nedenle, bu kitapta alıntı yapılan yazarlardan ba-zıları daha sonra yeni aldıkları soyadlarıyla bilinir olmuştur. Bu yüz-den Tüccarzâde İbrahim Hilmi, Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çığıraçan olmuştur. Kitapta ilk göründüklerinde, bu sonraki soyadlarını köşe-li parantez içinde ekledim: Tüccarzâde İbrahim Hilmi [Çığıraçan].

Balkanlar'daki yerler son iki yüzyılda siyasal değişiklikleri yansı-tacak şekilde farklı isimler almıştır. Bu kitapta Osmanlı isimlerini ilk kez sözü edildiğinde, şimdiki isimlerini yuvarlak parantez içinde ek-leyerek, genel olarak çeşitli yayınlarda göründükleri şekilde kullanı-yorum. Örneğin Filibe (Plovdiv).

ÖNSÖZ

Haziran 1905'te bir gün, bir belediye kâtibi Osmanlı Kudüs'ünün Yahudi mahallelerinden biri olan ve İbranice Mazkeret Moshe diye bilinen Tawāhīn mahallesine geldi. Çoğunlukla fakir Yemenli ve Sefarad Yahudi nüfuslu olan mahalle, 19. yüzyılın ikinci yarısında şehrin eski surları dışında inşa edilen yeni Yahudi semtlerinden biriydi. Kâtibin görevi Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm nüfusunu görebilmek amacıyla umumi bir sayımın parçası olarak her evin sakinlerini kayıt etmektir. Onun kayıtları, mahalle sakinlerinin Osmanlı idaresi tarafından belirlenen sabit kıstaslara göre anlaşılıp biçimlendirildiği şekliyle bir grup portresini tahayyül etmemize olanak tanır. Birkaç satırda sakinlerin adlarını yazmıştır: önce erkek, sonra kadın sakinler, hepsi belirli bir iç hiyerarşinin kurallarına göre kayıt edilmiştir. Defter bize sayılanlara dair özet bilgi verir: tam isimleri, doğum yeri ve doğum yılları. Erkeklerin beceri ve meslekleri kadar fiziksel görünümleri de not edilmiştir. Kadın ve kızların namusunu koruma isteği, onların fiziksel görünümünün tarifinden bizi yoksun bırakmıştır.

Kâtib bu mahalle turunda aynı meskeni paylaşan on yedi kişilik Meyuhas ailesinin yaşadığı eve de girmiştir.¹ Ailenin re-

1 Bugün bu kaydın bir nüshası İsrail Devlet Arşivleri'nde (Kudüs) tutuluyor. Seri 1203: 41-45, 25 Haziran/8 Temmuz 1905.

isi Rahamim Meyuhas olarak tanımlanmış. 1862'de Kudüs'te doğmuş, mesleği İbranice okuyup yazmayı bilen bir rabbi (*haham*) olarak tarif edilmiş. Kâtip onun kara saçları ve gözleri olan uzun boylu bir adam olduğunu ilave etmiş. Görünüşünde bariz bir kusur belirtilmemiş, o yüzden de kusursuz (*tam*) diye tanımlanmış. 1865'te Kudüs'te doğmuş olan karısı Simha kendisiyle birlikte yaşıyordu. Kâtip, mütevazı bir mahallede yaşamasına rağmen kadının babası Moshe Elyashar'ın Osmanlı'nın *efendi* onur unvanını taşıdığını, bunun da Kudüs'teki Yahudi cemaatinin hahambaşı olma konumunu yansıttığını belirtmeyi ihmal etmemiş. Aynı evde yaşayan üç yetişkin daha vardı: Rahamim'in annesi Rachel 1814'te Kudüs'te doğmuş diye kayıt edilmiş – ki demek o zaman doksan bir yaşındaydı. Kadın belli ki kâtime çok yaşlı görünmüştü. Ayrıca Rahamim'in –belirtilen becerileri Arapça konuşmakla sınırlı bir *sarrağ* olan– küçük biraderi El'azar ve karısı Sultana'yı da bulmuş. Sonra çocuklar listesi var: Önce Rahamim'in kayıt sırasındaki tek oğlu olan dört yaşındaki Moreno Süleyman Yosef'in ismi görünüyor. Onun babasının özelliklerini paylaştığı açık: kayda göre gözleri ve saçları siyahmış. En büyük çocuk olmadığı halde oğlan –ve ilk doğan–, üstelik aile reisinin tek oğlu olarak ilk kaydedilen oymuş. Onu diğer oğlanların adları takip ediyor: El'Azar'ın oğlu ve Rahamim'in ölmüş olan bir başka kardeşinin yetim çocuğu. Sonra ailenin kadın üyelerinin listesi geliyor. Kızlar arasında ilk olarak Rahamim'in kızlarının isimleri görünüyor: Merkada on iki yaşında, Sinyora altı yaşında ve ikizler Leah ile Rachel bir yaşında. El'Azar'ın dört kızının adları listenin sonunda yer almış.

Rahamim'in çocuklarını altmış yıl kadar sonra tanıdığımda hâlâ doğdukları şehirde yaşıyorlardı. Rahmetli dedem olan yukarıda bahsedilen dört yaşındaki çocuk Moreno ve kız kardeşleri Kudüs'ün bir başka mahallesinde farklı yerlerde oturuyorlardı. Çocukluk yuvalarından kabaca bir kilometre uzaktaki bir mahallede yaşamalarına rağmen, hayatları onları ebeveynlerinden tamamen farklı bir yöne götürmüştü. Doğdukları şehirde yaşadıkları halde göçmenleri nitelendiren belirgin özellikler-

den bazılarını paylaşıyorlardı. Yaşamları boyunca dillerini, kültürlerini ve kimliklerini değiştirmişlerdi. Ebeveynlerinin bilmediği, hatta düşünemediği meslekler edindiler. Kudüs'te Osmanlı hâkimiyetinin bitişi, Britanya mandası ve İsrail devletinin kurulması hayatlarını şekillendiren ve yeniden şekillendiren başlıca olaylar arasındaydı.²

Simha ve Rahamim'in Osmanlı kayıtlarında mevcut olan çocuklarının çoğu 1970'lerin ikinci yarısında ve 1980'lerin ilk yarısında vefat etti. Yalnızca Sinyora 1990'ların sonuna kadar yaşadı. Şansım varken maalesef onların çocukluk hikâyelerini dinlemek için çok az şey yaptım. Onlar da fazla anlatmadı. Bugün sadece, Kudüs'te doğup büyüdükları için modern İsrail tarihini şekillendiren "büyük anlatıların", Holokost ve sürgünlerin toplanması (*kibbutz galuyot*) ya da Siyonizm'in yükselişinin ardından Yahudilerin İsrail Ülkesi'ne göçünün parçası olmadıklarını varsayabilirim. O nedenle hikâyeleri muhtemelen, ilham verici demeyelim de, ilgi çekici bulunmadı. Bilgelik geç yaşlarda geliyor ve onların çocukluklarının izini sürme ve sonuçta kendi hayatımı biçimlendiren değişiklikleri anlama arzum, akademik hayatımı, anne ve baba tarafımın ailelerinin de tarihi olan Osmanlı tarihi incelemesine adamama yol açtı. Bu kitabın merkezinde olan Balkan Savaşları (1912-1913) ve neticeleri Osmanlı Kudüs'ünde de yankılanmıştı. Bu araştırma, bu değişiklikleri, Osmanlı'nın farklı gruplarının anlayıp deneyimlediği şekilde sunmayı ve incelemeyi amaçlıyor.

Bu projenin her aşamasında başkalarının destek, bilgi, tecrübe ve cömertliğinden yararlandım. İlerleyişi sırasında bu çalışmanın bölümlerini sunarken muhtelif ders, seminer ve konferanslarda, ayrıca koridorlardaki rastgele karşılaşmalarda bulgularımı tartışma ve aydınlatıcı meslektaş gruplarından öğrenme şansına sahip oldum. Bu akademik mahallerdeki tartışmacı ve katılımcıların listesi burada sayılmayacak kadar uzundur, ama aydınlatıcı yorumları ve önerileri için hepsine müteşekkirim. Müsveddenin bölümlerini yüce gönüllülük ve titizlikle oku-

2 Meyuhas ailesi hakkında bkz. Alisa Meyuhas Ginio, *Between Sepharad and Jerusalem: History, Identity and Memory of the Sephardim* (Leiden: Brill, 2014).

yup, kitabın mevcut durumuna gelmesine yardımcı olan ve yorumlarını esirgemeyen meslektaşlarım Sarah Abrevaya-Stein, Yuval Ben-Bassat, Bedross Der Matossian, Liat Kozma, Iris Rachamimov, Avner Wishnitzer ve Fruma Zachs'a çok şey borçluyum. Başkalarına da müteşekkirim. Yannis G. S. Papadopoulos kendi araştırmasından bana malzeme vermek nezaketinde bulundu ve Evguenia Davidova gerektiğinde Bulgarcadan çevirilerle bana yüce gönüllülükle yardım etti. Eski ve şimdiki öğrencilerim Eyal Berelovich, Aharon Breznik, Tajread Keadan, Dror Klein, Elihay Knafo, Eyal Niv, Guy Rak, Nadav Salomonovich ve Avi Shahrur araştırma asistanı olarak bana yardım ettiler ya da bu kitapta kullanılan kaynak ve referansları temin ettiler. Avi Shahrur Ankara'da okurken, Milli Kütüphane'de malzeme toplamak için değerli vaktinin bir kısmını ayırdı; buna müteşekkirim. Kitabın dil ve üslubuna dair mükemmel editörlüğü için Leigh Chipman'a da çok teşekkürler. Dışarıdan isimsiz eleştirmenlerin bana sunduğu yorum ve öneriler, bu projenin bitirilmesinde paha biçilmezdi.

Mali ve kurumsal destekler araştırmamı dünyanın farklı kütüphane ve arşivlerinde sürdürmeme, yazmaya zaman bulmam kadar uzun vadeli araştırma yürütmeme de olanak sağladı. İsrail'deki Kudüs İbrani Üniversitesi Harry S. Truman Barışı Destekleme Enstitüsü Balkan Savaşları hakkındaki araştırmamı başlatmama imkân sağlayan ilk mali yardımı sundu. O zamanki müdür Amnon Cohen'e nazik yardımı ve teşviki için teşekkür etmek isterim. İsrail Bilim Vakfı araştırmamı yurtdışında sürdürmeme ve mükemmel araştırma asistanlarının yardımlarından istifade etmeme izin veren cömert bir fon sağladı (burs n. 609/04). İsrail Milli Kütüphanesi ve akademik yuvam olan Scopus Dağı Kudüs İbrani Üniversite Kütüphanesi çalışanları zengin koleksiyonlarına erişmem için bana yardımcı oldu. İbrani Üniversitesi yayın komitesinin bursu müsveddemin redaksiyonunu bitirmemi sağladı. İkinci akademik yuvam haline gelen Kudüs'teki Ben Zvi Enstitüsü çalışanları eşsiz Ladino yayın koleksiyonlarından yararlanmama fırsat verdi. Ladino yayınlarla ilgili zengin bilgisini benimle paylaştığı için kütüphane-

nin o zamanki müdürü Dov Hakohen'e teşekkür etmek isterim. Türkiye'de birkaç kurumdan yardım aldım. Araştırma gezilerim sırasında İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nin arşiv çalışanlarından büyük destek gördüm. Her ikisi de İstanbul'da olan Atatürk Kütüphanesi ve Kadın Eserleri Kütüphanesi kütüphane çalışanlarının da yardımlarını aldım. İstanbul'daki İsveç Araştırma Enstitüsü, İstanbul arşivlerine olan gezilerimin birkaçında bana konaklama imkânı sundu. Princeton Üniversitesi'nde Eski Yunan Araştırmaları Programı ve Tarih Bölümü, çalışmak için bana cömert ve aydınlatıcı bir ortam temin etti. Stanley J. Seeger Eski Yunan Araştırmaları Misafir Araştırmacı Bursu Princeton'da vakit geçirmemi ve dünyanın en iyi üniversite kütüphanelerinden birini kullanmamı sağlayan bir mali yardımda bulundu. Princeton'da iken nazik konukseverliği için özellikle Dimitri Gondicas ve Molly Greene'e teşekkür etmek isterim. Erasmus Mundus bursu Dublin Üniversitesi'nin konukseverliğinden yararlanmamı sağladı. James Joyce Kütüphanesi ve ilginç Glebe House bana müsveddeye son dokunuşları yapacak mükemmel akademik ortamı temin etti. Nazik misafirperverliği için William Mulligan'a özellikle teşekkür etmek isterim. Hurst & Co.'nun editörlerinden yayıncı Georgie Williams bu kitabın çıkarılmasına özenle eşlik ederek yardım ve tavsiyelerini sundu. Ayrıca, William Mulligan, Andreas Rose ve Dominik Geppert'in editörlüğünü yaptığı *The Wars Before the Great War* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015) kitabındaki "Savaş, yurttaş seferberliği ve Osmanlı sivil cephesi: çocuklar meselesi" adlı makalemin düzeltilip genişletilmiş hali olan ve bu kitabın Dördüncü Bölümü'nü teşkil eden makaleyi yayınlamaya müsaade ettiği için Cambridge University Press'e de teşekkür etmek isterim.

Son ve daha kişisel bir not olarak, çocuklarımız Nitai ve Ophir ben bu kitap üzerinde çalışırken büyüdüler. Kendilerine fikirleri sorulmadan, yurtdışı seyahat ve konaklamalarımızı bizimle paylaşıp Osmanlı İmparatorluğu ve Balkan Savaşları ile alakalı her türlü meseleyi ve sonu gelmeyen hikâyeleri dinlemek zorunda kalan tutsak ortaklar oluverdiler. Her ikisi de

genç yetişkinler olarak ilk adımlarını attığına göre, bu yurtdışı yolculuk ve yaşam deneyimlerinin (mükemmel İngilizce aksan edinmeye ek olarak) hayatlarını zenginleştirdiğini ve bazı iyi hatıralar bıraktığını umuyorum. Karım, en iyi arkadaşım ve danışmanım Ruthie beni en iyi tanıyan ve akademik araştırmalarım dahil, hayatın tüm yönlerini benimle paylaşan kişidir. Bu kitap çalışması bittiğinde birlikte yaşadığımız yirmi beş yılı da geride bıraktık. Gelecek yılların en az bu yirmi beş yıl kadar mükemmel olmasını umut ediyorum. Ne yapsam ona borcumu ödeyemem.

Ebeveynlerim Alisa ve Gabriel Ginio'nun, tarih okumasının tutku ve hayat tarzı olduğu sevecen bir yuva temin etmeleri, daima müteşekkir olacağım diğer sayısız şeyler arasındadır. Tarihi sevmeyi öğrendiğim ve bir gün tarihçi olmaya karar verdiğim yer çocukluk yuvamdı. Bu kitabı onlara, bilhassa da yakınlarda kaybettiğim babam Gabriel'e ithaf ediyorum.